

A BESZÉDZAVAROK ÉS A TANULÁSI NEHÉZSÉGEK ÖSSZEFÜGGÉSE AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁBAN

Az iskolaérettségről

Az utóbbi évek iskolaérettségi vizsgálatai folyamán tapasztalom, hogy néhány szülő nem veszi elég komolyan gyermeke beszédzavarát. Nem fordulnak időben szakemberhez, így a vizsgálat során derül ki a gyermek beszédhibája. Gyakran előfordul, hogy csak a beiratkozás előtt jelentkeznek, azt gondolván, pár hét alatt rendeződhet a beszédprobléma. A döntéskor - menjen vagy ne menjen a gyermek iskolába - fontosabbnak tartják, hogy kortársaival együtt maradjon, szeretnék elkerülni a rokonok, ismerősök kérdezősködését, a nagymama, házastárs rosszállását, a szóbeszédet, amelyek arra irányulnak, hogy esetleg nincs minden rendben a gyermekkel. Azt gondolják: "Az én gyermekem sem ügyetlenebb és butább mint a többiek; Miért maradjon le?" Persze, hogy nem, de előfordulhat, hogy egyes részképességei, mint a beszédészlelés, beszédmegértés, grafomotoros készség; számolási készség, vizuomotoros koordináció még nem érik el a sikeres iskolakezdéshez szükséges szintet. Ez nem baj, hiszen ezek a pszichés érési folyamatok hét éves korig minden gyermeknél máskor fejeződnek be. Az igazi probléma akkor kezdődik, ha a gyermek beszédhibásan, iskolaéretlenül kerül általános iskolába.

Kedvező tapasztalat, hogy az óvónők egyre több szülőt tudnak meggyőzni arról, hogy éretlenség esetén ne erőltessék a gyermek iskolakezdését még akkor sem, ha addig betölti a hatodik életévét. Ha megnézzük egy első osztály életkor szerinti eloszlását, láthatjuk, hogy a gyermekek legalább fele már betöltötte, vagy ősszel tölti be hetedik életévét. Ez így van rendjén, ugyanis el kell fogadnunk azt a tényt, hogy a hétéves kor az optimális az iskola megkezdéséhez. Az elmúlt évek tapasztalatai is ezt igazolják, különös tekintettel a beszédfejlődésre és a tanulási veszélyeztetettség problémájára. Az idő előtt iskolába küldött gyermekek alkotják később a nevelési tanácsadóknál tanulási és magatartási problémákkal jelentkezők zömét. A ma Magyarországon használatban levő tantervek - bár történnek próbálkozások - nem mindig veszik figyelembe a gyermek fejlődési jellemzőit. Akkor alkalmas egy gyermek az olvasás, írás, számolás zökkenőmentes elsajátítására, ha a beszédpercepció és a beszédprodukció életkorának megfelelő szinten van, a laterális

dominancia biztosan kialakult. A hallás kategóriáján belül a fonémahallás, a hangok egymástól való megkülönböztetésének képessége, az alak-háttér megkülönböztető képesség, a viznomotoros koordináció kialakulása meghatározó. Végül a grafomotoros készség, amelyhez anatómiai feltételek is szükségesek. A kézfej csontozata és izomzata hét éves korra éri el azt a fejlettségi szintet, hogy optimális alapot nyújtson az írás megtanulásához.

Beszédhibák, beszédészlelési és beszédmegértési zavarok

A beszédhibák a beszéd legkülönbözőbb szerkezeti területeit érinthetik, amelyek a beszédfelépítés, a rendezett beszéd folyamat, vagy a hangzásbeli beszédnormák létrehozásának zavaraként jelentkezhetnek. Tünetei lehetnek a dysgrammatizmus, pöszeség vagy a dadogás. A beszédhiba tehát tünet, melynek súlyosabb vagy enyhébb háttere lehet a gyermek szervezetében, személyiségében. Ha a logopédus rendezi a beszédhibát, megakadályozza az összes beszédhibából következő károsodás kialakulását. De az okot, ami miatt a beszédhiba létrejött, nem tudja megszüntetni, ezért a beszédhibás gyermeknek az iskolában is szüksége lehet fokozott támogatásra. Nézzük meg, milyen hatással lehet a leggyakoribb beszédhiba a pöszeség az iskolai előmenetelre, a gyermek személyiségére. Pöszésnek mondjuk azt a gyermeket, akinél ötéves koron túl a beszédhangok ejtésében bármilyen zavar van. Ez lehet paralália, ha a gyermek valamelyik hangot egy másikkal helyettesít, pl. "szék" helyett "téket" mond, de lehet dyslália ha a gyermek a hangot torzítva ejti pl. "sz" hangot fogsora közé helyezett nyelvvel képzi. A hibásan ejtett hangok száma szerint lehet a pöszeség részleges (pl. csak az "r" hang hibás) de lehet általános 12-18 hanghiba esetén. Ezeknek a beszédzavaroknak a következő főbb okai lehetnek:

- Valamilyen *idegrendszeri* sérülés, amely általában enyhe szülési sérülésből származik. Ezt okozhatja egy néhány másodperces oxigénhiányos állapot, vagy enyhe agyvérzés, amely kihat a mozgásfejlődésre is. A beszéd rendkívül finom, összerendezett mozgást igényel. Általános motoros fejletlenség esetén ez aligha kivitelezhető. Így aztán a mozgás összerendezettségének zavara a beszédfejlődés terén is megmutatkozik, az ilyen gyermekek az artikulációs mozgások elsajátításában is ügyetlenek lesznek.
- *Örökletesség*. Gyakran az egész családban, két három generáción keresztül észlelhető a megkésett beszédfejlődés, és sokszor a gyermekek is a pöszeség diagnózisával kerülnek kezelésbe.

- *Átmeneti hallászavar.* Kisgyermekkorban gyakran okoznak átmeneti hallászavart a gyakori hurutok, megfázások, a sorozatban előforduló középfülgyulladás, megnagyobbodott orrmandulák, fülzsírdugó. Emiatt nem pontos a beszédészlelés, a hangokat a gyermek rosszul rögzíti, és ezek a hibák igen gyakran a hallászavar megszűnése után is fennmaradhatnak.
- *Szociokulturális környezet.* Jelentős szerepe lehet a gyermek és környezete közötti viszonyoknak a beszéd alakulásában. Megfigyeltem, hogy van néhány gyermek esetében az anya, nagymama kényeztetése, a túlzott kiszolgálás, az önállósághiány eredményezhette az élettani pöszeség eltolódását későbbi életkorra. Azt gondolom, hogy ebből a helyzetből sem a szülő vagy nagyszülő, sem a gyermek nem akar kikerülni. Tudat alatt nem akarják, hogy az aranyos kisgyerek, kisunoka felnőjön, a gyermeknek is kényelmes ez a helyzet és az olyan jópofa, tündéri pösze beszédével biztosítja ezt. Hadd hozzam fel példának saját kisfiamat, aki most négy éves. Tisztán, érthetően beszél, mégis előfordul, hogy ha nálunk van az egyéves unokatestvére, akire egy kicsit féltékeny, vagy ha szeretné, hogy többet kényeztessen, babusgassam, visszatér a nála fiatalabb, rosszabbul beszélő óvodástársai által használt pösze beszédhez. Pl.: "Anuti tomjat vadok. Kédek tépen videt." (Anyuci szomjas vagyok. Kérek szépen vizet.) Próbáltam meggyőzni arról, milyen jó az, hogy ő már ügyes nagyfiú, tud szépen beszélni. Nem voltam hajlandó megérteni, mit mond. Úgy veszem észre, egyre ritkábban folyamosodik ehhez a módszerhez a több szeretet kicsikarása érdekében.

Egyébként több szülőtől hallom, hogy gyermeke az óvodába kerülésig jól beszélt, utána viszont egyre érthetlenebbé vált a beszéde. Lehet, hogy óvodás társait utánozza, de az is elképzelhető, hogy így fejezi ki, ha problémája van, ha több szeretetet igényel. Ne hagyjuk, hogy megszokja - főleg ha már jól beszélt - a helytelen, hibás artikulációt. Hallgassuk meg türelmesen, majd ismételjük meg helyesen, amit mondott. Mindig tisztán, érthetően beszéljünk a gyermekhez. Meséljünk, mondjunk együtt mondókákat, énekeljünk sokat. Ne legyünk büszkék arra, hogy képes a video előtt végigülni egy több órás rajzfilmet, képes órákig egyedül eljátszani. Ezekről a rajzfilmekről - amelyek szövege sokszor csak a felnőttek számára érthető - sem fejlődik a kisgyermek beszédészlelése. Beszélgetések hiányában beszédmegértése, szóincse elmarad kortársaiétól. Nemrégiben azzal a panasszal jelentkezett egy anyuka, hogy gyermeke hároméves elmúlt, de még nem beszél. Mikor arról érdeklődtem mi a gyermek kedvenc játéka, időtöltése, örömmel újságotla, hogy milyen sokáig képes egyedül videót nézni, illetve a kocsijaival játszani. Így aztán ők nyugodtan végezhetik otthoni

teendőiket. Csak éppen azt nem értette, miért nem beszél a gyermek. A terápia folyamán sok beszélgetéssel, együttjátszással sikerült megindítani a gyermek beszédét, de a beszédészlelési elmaradás miatt még sok segítséget igényel.

Ne várjunk arra, hogy a gyermek magától tanuljon meg beszélni! Állandóan ösztönözzük hangadásra, hangutánzásra, és ezen produkciók kapjanak pozitív megerősítést azzal, hogy sokszor elismételjük együtt.

A kezeletlen pöszék egy része az évek során lassan javul, a beszéd tünetmentessé válhat, de egyes hibák mindvégig megmaradhatnak. A beszédhibás gyermek előbb vagy utóbb tudatára ébred beszédhibájának. Szégyenli, igyekszik kerülni a beszédet. Egy "r" hangot nem jól ejtő kisfiú első osztály év eleji szűrése után került hozzám. A tanító néni elmondta, hogy a kisfiút kinevetik az osztálytársai, amikor az "r" hangot ejti, illetve olvassa. Írásban keveri a r - j - e hangokat. Még idejében rendezni tudtuk a beszédhibát, így a gyermeket nem érték nagyobb kudarcok. A terápiás munkában az édesanya is partner volt, sokat gyakorolt a gyermekkel, rendszeresen jártak foglalkozásra annak ellenére, hogy a nagyszülők nem jó szemmel nézték azt.

Az iskolai tananyag is okozhat súlyos nehézségeket a gyermekek számára. Ez az első és második osztályban az írás-olvasás megtanulásánál kezdődik. Az aki a "sz" hang helyett "t"-t vagy "s"-t ejt, nem tudja megtanulni a betűk biztos megkülönböztetését. Nála "sz" és a "t" illetve a "s" betű akusztikus és beszédmozgásbeli képe között nincs különbség, és a betűalakok ortikai különbsége túl kevés ahhoz, hogy a betűk rögzüljenek. Egy kislány harmadik osztályos korában került hozzám azzal a problémával, hogy mind írásban, mind olvasásban keveri a s - sz, z - zs, c - cs hangokat. Amikor megvizsgáltam az artikulációját, egyértelművé vált számomra, hogy az egykoron pösze gyermek kiejtésében spontán javulás történt. Azonban még mindig észrevehető a valamikor hibásan képzett hangok összemosódása, az azonos hangzású, de eltérő képzési helyű hangokkal. Ugyanis a hibás képzés megmaradt, csak a gyermek egyéb módon próbálta kompenzálni a jó hangzást. Pl. az "sz" hanghoz szükséges alsó nyelvvállással, de megemelt nyelvháttal képzett "s" hang. Ha még ehhez hozzávesszük, hogy a szavakban - attól függően milyen hang áll előtte vagy utána - módosul a képzési hely, nem egyértelmű, hogy a gyermek melyik hangot akarta mondani, illetve olvasni. Nem érzékeli a hangok jelentésmegkülönböztető szerepét sem, így írásban is keveri azokat. Pl.: mászik - másik; eszik - esik; Zsuzsa - zúza; ecet - ecset.

Összeolvasási problémákat okozhat a beszédhiba akkor, ha a beszédszervek mozgásos ügyetlensége az ok. Ilyenkor jó betűfelismerés mellett hibásan ejti a második betűt, mert az

első képzési helyéről nem találja a második képzésére való áttérés mozdulatát. A mozgásmaradásban szenvedő pösze gyermek kezűgyessége is gyenge. Így írása nagyon csúnya. A paraláliás gyermek elég jól másol, de önálló írás és diktálás esetén ugyanúgy írja le a szavakat, ahogy kiejti őket. Így a székből "sék" a boltból "polt" lesz. Szót, mondatot nem tud elemezni, betűket kihagy. Később a nyelvtan és a fogalmazás okozza a legtöbb bajt. A felső tagozaton pedig a magyar irodalom és az idegen nyelv tanulása a legnehezebb, gondot okoz az idegen szavak és betűk tanulása.

A jól érzékelhető tünetekkel jelentkező pöszeséggel szemben a beszédészlelésben és beszédmegértésben - esetenként mindkettőben - a problémák sokáig rejtve maradhatnak, így a korrekció is gyakran késhet. Az anyanyelv-elsajátítás során a beszédészlelés és a beszédprodukciónak egymás mellett fejlődik, de az észlelésnek, a beszédfeldolgozásnak mindig jobbnak kell lennie, mint a produkciónak. Az észlelésben és a megértésben jelentkező zavar azonban a felszínen nem mindig jelentkezik. Tökéletes kiejtés mellett is előfordul észlelési zavar, de fordítva is igaz, tökéletes észlelés esetén is lehet gyenge a beszédprodukciónak. A gyermek jó logikai készséggel, intelligenciával próbálja kompenzálni beszédzavarát. Ezek a kompenzációk ösztönösek, így a felnőtt környezet előtt rejtve maradhatnak a nehézségek, s az időben fel nem ismert lemaradások tovább súlyosbodhatnak. Április végén két hatodik osztályos fiút küldött az osztályfőnök vizsgálatra. A róluk küldött véleményben már megállapított tényként közölték, hogy dyslexiások. Mindkét fiút beszédészlelést és beszédmegértést vizsgáló teszttel (GMP) diagnosztizáltam a szülők jelenlétében. A tesztet Gósy Mária fejlesztette ki 1984-ben ezen zavarok meglétének, illetve mértékének megállapítására. Az eredmény számomra és a szülők számára is meglepő volt. Életkorukhoz képest súlyos elmaradást tapasztaltam mind az észlelés, mind a megértés területén. Ezen tesztek többségében 7 éves koron túl 100 %-os teljesítmény várható el. Ehhez képest a 12 éves korukat betöltött fiúk 80, 90 %-os szinten teljesítettek. Valószínűsíthető, hogy az olvasás-írás elsajátításakor az a szint még alacsonyabb lehetett, de jó értelmi készségeikkel némiképp kompenzálni tudták nehézségeiket. A szülők is érezték, hogy nincs minden rendben, de csak a hatodik osztály év végére jutottak odáig, hogy szakmai segítséget kérnek a gyermekek számára. Természetesen ezt a segítséget megkapták, remélhetőleg még időben.

Olvasási, tanulási és egyéb nehézségek

A következményes problémák közül a leggyakoribb és a legtöbb gyermeket érintő az olvasási nehézség, amely szinte kivétel nélkül a beszédészlelési és/vagy a megértési folyamat zavaraira vezethető vissza. Az, hogy a gyermek hallása ép, még nem feltételezi észlelésének ép működését. A beszédészlelés a beszédhangok, hangkapcsolatok, hangsorok feldolgozása, azonosítása. Nem elég meghallani a beszédet (megkülönböztetni a környezet egyéb zajaitól) a beszédhangok sorozatait fel kell tudni fogni, meg kell tudni ismételni az elhangzásnak megfelelő sorrendben, akkor is, ha a gyermek számára még jelentéssel nem bíró hangsorról van szó. Pl.: Nabukodonozor; érlemeszesezés, heterogén stb. A beszédészlelés tehát a hallás és a beszédmegértés között helyezkedik el, ugyanakkor ép működése nem egyenlő a jó beszédmegértéssel. A jó beszédészlelés lehetővé teszi a gyermek számára a szókincese bővülését, hogy újabb szavakat felismerjen, azokhoz jelentést kapcsoljon. Nem megfelelő beszédészlelés esetén azonban a gyermeknek gondot jelent pl.: a pánt - bánt; az irt - írt; tol - toll; kavár - vakar típusú szavak pontos felismerése, nehézség jelentkezik a betűk, hangsorok azonosításában, összeolvasásában, tehát a helyes olvasástechnika elsajátításában. Egy hatéves kislány vizsgálatát kért az édesanyja dyslexiára gyanakodva. A nyolcadik osztályos fiáról ugyanis harmadikos korában megállapították, hogy dyslexiás, de a gyermeket nem lehetett bevonni a terápiába. Sokat bajlódnak az olvasással, helyesírással. Szeretné megtudni, hogyan segíthetne kislányának ezen gondok elkerülésében. A GMP- vizsgálat során kiderült, hogy a gyermeknek életkorához képest kb. egy éves beszédészlelési elmaradása van beszédmegértése viszont jó. Ha még egy évig óvodában maradhatna, több esélye lenne ezen elmaradás iskolakezdéshez szükséges behozására. Ez a kislány azonban szeptemberben iskolába megy. Ha figyelembe vesszük, hogy legalább fele annyi idő szükséges a fejlesztéshez, mint az elmaradás - esetünkben minimum fél év - akkor csak decemberre várható az életkori átlagának megfelelő szint elérése. Ez is csak akkor, ha intenzíven, minden nap végzik a szükséges gyakorlatokat. A legtöbb iskolában azonban decemberre már tudni kell írni, olvasni. Szerencsére ebben az esetben a beszédmegértés zavara nem súlyosbítja a helyzetet.

A beszédmegértés az elhangzó szavak, mondatok, közlések értése, a jelentés feldolgozása. Az ebben jelentkező zavar többféle lehet, előfordul, hogy a szövegértés jó, de a rövid közlések, mondatok megértésében bizonytalan a gyermek (pl.: iskolai feladatok megértésének nehézsége). De járhat a kettő együtt, ilyenkor a legnagyobb a probléma. Iskoláskorban a beszédértés zavara igen hamar "átalakul" tanulási zavarrá.

Zárszó

Végezetül elmondható, hogy minél korábban felszínre kerülnek a különféle beszédzavarok, minél hamarabb megtörténik kezelésük, annál nagyobb eséllyel veszi a gyermek az iskolai akadályokat, kerüli el az esetleges kudarcokat. A legkisebb gyanú esetén kérje az óvónő, védőnő, szülő, orvos a gyermek vizsgálatát, (pl. későn megindult beszéd, pöszesség, magatartási zavar, figyelmetlenség, kialakulatlan kézdominancia) Fontos, hogy a gyermek megfelelő helyen és időben kapjon segítséget, megelőzve ezzel későbbi sikertelenségét. Ehhez nagymértékben hozzájárulna a nagycsoportos óvodások év eleji szűrése. Erre nagyon egyszerű és hatékony teszt áll rendelkezésre. A szakember a szülővel szorosan együttműködve jó eredményeket érhet el. Hangsúlyozandó a szülői együttműködés, a mindennapi gyakorlás, az útmutatások követése, mert enélkül munkánk a sok erőfeszítés ellenére bizonytalan kimenetelű lesz.